

Agnieszka Niezgoda

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Polska ■ Poznań University of Economics and Business, Poland

Ewa Markiewicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska ■ Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland

Rola aktywizacji społecznej w edukacji mieszkańców i turystów – przykład projektu „Cichy Memoriał”

The role of social activation in the education of residents and tourists: The example of the “Silent Memorial” project

Streszczenie: Aktywność społeczna, rozumiana jako podejmowanie działań na rzecz społeczności lokalnej, związana jest z identyfikowaniem się z daną miejscowością. Im wyższy stopień identyfikacji, tym większa skłonność jednostki do podejmowania działań na rzecz własnej społeczności lokalnej. W artykule podjęto te zagadnienia w kontekście procesów edukacji mieszkańców i turystów, która wpływa na procesy tworzenia kapitału społecznego. Działania podejmowane na rzecz aktywizowania społeczności lokalnych szczególnie rolę odgrywają na terenach wiejskich, gdzie zauważa się większe niż w miastach łączenie swojego losu z konkretną społecznością. Celem artykułu jest przedstawienie roli aktywizacji społecznej w edukacji mieszkańców i turystów na przykładzie projektu „Cichy Memoriał” realizowanego w regionie Bieszczad. Główny problem badawczy zawiera pytanie o to, czy projekt wpłynął na stan wiedzy o regionie (kulturze, historii i społeczeństwie) oraz czy udział w projekcie miał wpływ na postawy i umiejętności w zakresie kształtowania kapitału społecznego dwóch grup odbiorców: mieszkańców i turystów. W badaniu zastosowano metodę jakościową zbierania danych, w dwóch częściach. W pierwszej wykorzystano wywiad telefoniczny z twórcą projektu i jego uczestnikami, w drugiej – dokonano przeglądu wpisów na profilu społecznościowym autora projektu (Facebook), gdzie obserwatorzy umieszczali swoje opinie. Wyniki badań wskazały na edukacyjną rolę projektu „Cichy Memoriał” zarówno w odniesieniu do mieszkańców, jak i do turystów w trzech wymiarach: wiedzy, umiejętności i postaw. Projekt ten jest odpowiedzią na wyzwania globalizacji, które bezpośrednio przekładają się na zadania dla edukacji, a głównym problemem staje się przystosowanie ludności do wzrastającej zmienności oraz niepewności. Istotnym elementem pojmowanym w kategoriach szansy generowanej przez procesy globalizacji staje się kultura. Dzięki niej społeczność lokalna ma możliwość wyrażania swojej tożsamości, a poprzez aktywizację wskazaną w badanym projekcie pojawia się efekt edukowania nie tylko mieszkańców, ale i turystów odwiedzających region.

Abstract: Social activity, understood as action taken for the benefit of the local community, is linked to identification with a locality. The stronger the degree of identification, the greater the individual's willingness to take action for the benefit of their local community. This paper discusses these dynamics

within the context of resident and tourist education, which influences the processes of social capital formation. Actions taken to activate local communities play a particularly crucial role in rural areas, as here, individuals' destinies are more tied to their specific communities than in cities. This study aims to explore the role of social activation in the education of both residents and tourists, with particular emphasis on the educational role of activities related to the preservation of local culture. This is demonstrated through the example of the "Cichy Memorial" project implemented in the Bieszczady region of Poland. The main research question concerns whether the project enhanced the understanding of the region's culture, history, and society, and whether participation in the project impacted attitudes and skills relevant to shaping social capital in two groups of recipients: residents and tourists. The research employed a two-part qualitative method of data collection. The first part involved conducting telephone interviews with the project developer and participants, while the second part involved a review of posts on the project developer's social media (Facebook) profile, where observers had posted their opinions. The findings of the research underscored the educational role of the Silent Memorial project for both residents and tourists across three dimensions: knowledge, skills, and attitudes. The project addresses the challenges of globalisation, which directly translate into tasks for education, with the primary issue being the population's adaptation to increasing volatility and uncertainty. Culture is becoming an important element understood in terms of the opportunities generated by the globalisation processes. Through this cultural focus, the local community has the opportunity to express its identity, and through the activation indicated in the project under study, there is an effect of educating not only the local inhabitants but also the tourists visiting the region.

Słowa kluczowe: aktywizacja społeczna; edukacja; globalizacja; kultura; region turystyczny; tożsamość lokalna

Keywords: culture; education; globalisation; local identity; social activation; tourist region

Otrzymano: 7 grudnia 2022

Received: 7 December 2022

Zaakceptowano: 20 lutego 2023

Accepted: 20 February 2023

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Niezgoda, A., Markiewicz, E. (2023). Rola aktywizacji społecznej w edukacji mieszkańców i turystów – przykład projektu „Cichy Memoriał”. *Przedsiębiorczość – Edukacja [Entrepreneurship – Education]*, 19(1), 19–32. <https://doi.org/10.24917/20833296.191.2>

Wstęp

Jednostki terytorialne stanowią pewien otwarty system uwarunkowany historycznie, ciągle zmieniający się, ewaluujący wraz z zachodzącymi w nim relacjami między ludźmi a środowiskiem (Griszel, 2015). Relacje te badane są w psychologii środowiskowej, w której miejsce ujmowane jest najczęściej jako „przestrzeń obdarzona znaczeniem” (Florek, 2014: 154). Miejsce postrzegane jest jako fundamentalna składowa tożsamości osobistej (Hernandez i in. 2007) oraz jako środek do odróżniania się od innych i budowania pozytywnej samooceny (Twigger-Ross, Uzzel, 1996).

W koncepcji marketingu terytorialnego miejsce to nie tylko obszar w rozumieniu geograficznym, ale również ludzie, kultura, zasoby naturalne i antropogeniczne, infrastruktura i wszelkie przyszłe możliwości z tym miejscem związane (Niezgoda, 2006: 64). W wyniku zarządzania miejscem może ono rozwijać się, a w efekcie – podnosić swoją atrakcyjność. Atrakcyjność wpływa na produkt turystyczny, którego przewaga konkurencyjna wynika

z wyjątkowych cech: walorów przyrodniczych i kulturowych, a także cech społeczności lokalnej. Nastawienie mieszkańców do turystów oraz ich aktywność w kreowaniu produktu turystycznego nie ogranicza się do świadczenia usług (np. noclegowych, gastronomicznych, transportowych), lecz dotyczy również innych form aktywizacji społecznej.

Wyjątkowe cechy miejsca decydują również o możliwościach kształtowania jego tożsamości. Należą do nich dzieje miasta/regionu, zwyczaje, tradycje, styl życia mieszkańców, a także symbole kulturowe charakterystyczne dla danego obszaru. Ewa Glińska nazywa je „kapitałem tożsamości” (Glińska, 2012: 271).

Z tożsamością lokalną związana jest inicjatywa społeczna. Jak stwierdza Mirosława Czerna, „ludzie, którzy tam żyją, kształtują tę przestrzeń, ale też sami są przez nią kształtowani” (Czerna, 2005: 221). Badacze zajmujący się budowaniem kapitału społecznego podkreślają znaczenie więzi społecznych na poziomie lokalnym i regionalnym (Sztompka, 2016; Walczak-Duraj, 2011; Weryński, 2008).

Zauważa się również zależność pomiędzy aktywnością społeczną, rozumianą jako podejmowanie działań na rzecz społeczności lokalnej, a identyfikowaniem się z daną miejscowością. Im wyższy stopień identyfikacji, tym większa skłonność jednostki do podejmowania działań na rzecz własnej społeczności lokalnej. Z drugiej strony akceptacja własnego miejsca zamieszkania oddziałuje na poglądy jednostki i skłania do aktywnego uczestnictwa w życiu lokalnym (Mularska, 2008). Udział społeczności lokalnej w inicjatywie społecznej jest zgodny z funkcjami edukacji przyjętymi przez Bogusława Śliwerskiego (2014), którymi są funkcja socjalizacyjna i funkcja wyzwalająca. Pierwsza polega na uspołecznianiu jednostki ludzkiej, czynieniu jej zdolną do kontrolowania i sublimowania emocjonalności w społecznie akceptowany sposób, do stawania się członkiem społeczności ludzkiej, do rozwiązywania konfliktów środkami dyskursywnymi. Druga sprowadza się do wyzwalań osób spod dominacji społecznej, środowiskowej, do wykraczania poza *status quo*, do rozpoznawania nieprawomocnych roszczeń w środowisku życia ludzi, by umożliwić im twórcze rozwijanie własnego sprawstwa oraz zwrócenie się ku nowym jakościowo praktykom i formom życia społecznego oraz indywidualnego, ku jakościowo nowym sposobom istnienia ludzkiego. Edukacja jest więc z jednej strony czynnikiem kształtowania tożsamości człowieka, z drugiej zaś – nieodzownym warunkiem twórczym jego naturalnego rozwoju.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie roli aktywizacji społecznej w edukacji mieszkańców i turystów. Funkcję edukacyjną mogą pełnić zwłaszcza aktywności i działania związane z zachowaniem kultury lokalnej. Na przykładzie projektu „Cichy Memoriał”, realizowanego w regionie Bieszczad, zostaną przedstawione efekty inicjatywy społecznej i aktywności lokalnej w tym obszarze. Główny problem badawczy zawiera pytanie o to, czy aktywność społeczna, jaką jest udział w projekcie, wpłynęła na stan wiedzy o regionie (kulturze, historii i społeczeństwie), umiejętności i postawy w zakresie kształtowania kapitału społecznego dwóch grup odbiorców: mieszkańców i turystów. W szczególności badania dają odpowiedź na pytanie o rolę aktywności lokalnej (poprzez udział w projekcie) w kształtowaniu nastawienia do regionu, motywacji do poznawania jego historii oraz do korzyści z przekazywania wiedzy o własnych korzeniach. Z uwagi na fakt, że lokalna kultura i cechy społeczne wpływają na kształt i postrzeganie produktu turystycznego, kolejnym problemem badawczym było zagadnienie dotyczące tego, czy udział w projekcie „Cichy Memoriał” zmienił podejście mieszkańców do rozwoju turystyki w regionie.

Koncepcja aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnej – zagadnienia teoretyczne

Procesy globalizacji zmniejszyły znaczenie czynników terytorialnych w określaniu warunków życia człowieka i jego przywiązanie do danego miejsca. Wojciech J. Burszta (1998) pisze o tzw. deterytorializacji kultury jako o jednym z najbardziej widocznych efektów globalizacji, gdzie powstaje nowy typ lokalności, dawniej silnie związanej z konkretnym miejscem, dziś mogącej się odradzać w różnych przestrzeniach geograficznych i społecznych, a nawet nie być przypisanymi do żadnej przestrzeni (lokalność wyobrażona). Zamiast o miejscu w sensie topograficznym można mówić o miejscach praktykowanych (Jawłowska, 2003: 224). Lokalność wyobrażona powstaje często w odniesieniu do rzeczywistości wirtualnej, której podstawą więzi nie jest bliskość przestrzenna, ale świat, który się wybiera i tworzy. Miejsca nie są już, jak pisał Lucile Grésillon (2010: 12): „przestrzeniami określonymi na mapie, mającymi swoją nazwę i odróżniającymi się od innych przez swoją materialność i tożsamość”, a istotnymi czynnikami decydującymi o ich wyjątkowości nie muszą być „położenie i uroda krajobrazu, bogata historia zapisana w unikatowych dziełach architektury, legenda o sławnych ludziach, którzy w danym miejscu żyli i tworzyli, specyficzna twórczość tam rozwijana czy też ważne, a niekiedy niezwykle wydarzenia, które ugruntowały się w zbiorowej pamięci” (Jałowiecki, 2011: 10).

Aktywizacja i inicjatywa społeczna wynikać mogą ze zjawiska reterytorializacji, które przejawia się w coraz większej potrzebie „odzyskania domu”, ponownego usytuowania w konkretnej przestrzeni lokalnej, chęci poczucia własnej odrębności i budowania lokalnej tożsamości (Jawłowska, 2003). Tęsknota za lokalnością, małymi ojczyznami, wywołuje zjawisko tradycji wytworzonej, tj. odtwarzania własnej przeszłości i tradycyjnych wartości przez grupy lokalne, które w ten sposób pragną odróżnić się od innych grup i świata zdominowanego przez globalne postawy i wartości (Bartosik-Purgat, 2008: 301). Według Aldony Jawłowskiej przykłady reterytorializacji widoczne są przede wszystkim tam, gdzie związek między fizyczną przestrzenią życia a przestrzenią wartości, symboli i znaczeń został radykalnie zerwany. Dotyczy to terenów Warmii i Mazur, Śląska Opolskiego, Bieszczad i innych rejonów pogranicznych, gdzie autorka dostrzega przejawy inicjatyw mających na celu nadanie własnej przestrzeni lokalnej szczególnych znaczeń i wartości. Wskazuje m.in. takie działania, jak: odnoszenie się do przeszłości i tradycji (np. przez organizację festiwali czy tworzenie różnego rodzaju towarzystw), wiązanie własnej miejscowości z charakterystyczną dla niej działalnością artystyczną czy też uczynienie z jakiejś postaci bohatera danej społeczności (Jawłowska, 2003: 224–228). Możemy zatem mówić o renesansie regionalizmu jako efekcie globalizacji (odrądzania się lokalności) oraz o przebudzeniu kultur lokalnych. Za jedną z najważniejszych pozytywnych konsekwencji globalizacji należy uznać to, iż właśnie dzięki globalizacji doceniono wiele kultur lokalnych, umożliwiono turystom dostęp do różnorodnych kultur, a miejscom dano możliwość zaistnienia, pokazania się światu, promocji własnej tradycji i własnych elementów kulturowych.

Działania podejmowane na rzecz aktywizowania społeczności lokalnych mają długą historię i bogatą literaturę przedmiotu (szerzej: Mularska, 2008). Szczególną rolę odgrywają działania na terenach wiejskich. Na wsi zauważa się większe niż w miastach łączenie swojego losu z konkretną społecznością (Michalska, 2008). Tradycyjne społeczności wiejskie wyróżniają się silnymi więziami i silnym poczuciem przynależności do grupy, tzw. wspólnotowości. Wpływ na tę cechę ma pierwotny typ stosunków nieformalnych, więzi rodzinne i sąsiedzkie (Toennies, 1998). Mieszkańcy obszarów wiejskich kulturową zwykle tradycyjne

wartości i chronią dziedzictwo kulturowe (Spychalski, 2010: 44). Jednocześnie obszary wiejskie dzięki swojej przyrodzie, architekturze i cechom poszukiwanym przez turystów charakteryzują się wysokim poziomem atrakcyjności turystycznej.

Jedną z różnych koncepcji rozwoju tych obszarów jest koncepcja aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnych (community development), która została opracowana przez amerykańskich socjologów wsi i rolnictwa w latach 50. XX w. i polegała na stymulowaniu aktywności społeczności lokalnych na rzecz samorozwoju (Kołodziejczak, 2021). Według Zbigniewa T. Wierzbickiego (Kołodziejczak, 2021: 31) aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych to działalność ludzi zamieszkałych na danym terytorium, którzy poprzez tworzenie nowych struktur wspólnym wysiłkiem pragną zaspokoić swoje potrzeby oraz poprawić warunki swojego życia i warunki funkcjonowania grupy lokalnej. Omawiana koncepcja zyskała na znaczeniu przede wszystkim ze względu na wzrastającą rolę instytucji ponadlokalnych w rozwoju regionu oraz tendencję spadkową w tym zakresie w stosunku do społeczności lokalnych. Aktywizacja społeczności lokalnych powiązana z pojęciem sprawczości, chęcią decydowania o własnym losie, a także, jak podkreśla Elżbieta Psyk-Piotrowska (2011), z identyfikacją ze społecznością i miejscem jako „małą ojczyznę” stała się ważnym elementem budowania lepszej przyszłości całego społeczeństwa. Warto również podkreślić, iż dzięki aktywnym działaniom mieszkańcy wsi mają możliwość nabycia nowych umiejętności, kreowania nowych postaw i poglądów.

Badacze zauważają, że wśród społeczności wiejskich występuje poczucie uprzedmiotowienia (Mularska, 2008: 223). Pobudzenie inicjatywy oddolnej poprzez wspieranie społecznej, edukacyjnej i charytatywnej aktywności środowisk lokalnych, wspieranie działań instytucji lokalnych, a także rozwijanie uczestnictwa w życiu społecznym może przyczynić się do upodmiotowienia środowisk lokalnych. Można przychylić się do stwierdzenia, że „umiejętność zbiorowego współdziałania wymaga ćwiczeń” (Weryński, 2008: 188). Wyzwania globalizacji bezpośrednio przekładają się na zadania dla edukacji, a głównym problemem staje się przystosowanie ludności do wzrastającej zmienności oraz niepewności pogłębiającej różnorodne rodzaje ryzyka społecznego i ekonomicznego w dobie globalizacji (Okoń-Horodyńska, 2008). Jednocześnie inicjatywa lokalna i aktywizacja społeczna prowadzą do edukacji społeczności wiejskich. Jest to zgodne z definicją Zbigniewa Kwiecińskiego, który edukację ujmuje jako „ogół wpływów na jednostki i grupy ludzkie, sprzyjających takiemu ich rozwojowi, aby w najwyższym stopniu stały się one świadomymi i twórczymi członkami wspólnoty społecznej, kulturowej i narodowej oraz były zdolne do aktywnej samorealizacji własnej tożsamości i własnego JA poprzez podejmowanie zadań ponadosobistych [...] oraz prowadzenie drugiego człowieka ku wyższym poziomom rozwojowym i jego własna aktywność w osiągnięciu pełnych i swoistych dlań możliwości. To ogół czynności i procesów sprzyjających rozwojowi oraz stan ich efektów, czyli osiągnięty poziom kompetencji, tożsamości i podmiotowości” (Kwieciński, 1991: 89). Według Ireny Wojnar edukacja to proces obejmujący nie tylko przekazywanie wiedzy i umiejętności, szeroko pojętych wartości kultury, lecz także inspirowanie postawy twórczej, otwartej, samodzielności myślenia, zdolności do samokształcenia. Zgodnie z tym podejściem efekty edukacji można podzielić na wymiary: wiedzy, umiejętności i postaw. Jest to podejście całościowe, które może być wykorzystane do analizy przykładowych aktywności w społecznościach lokalnych (Wojnar, 1996: 141).

Projekt „Cichy Memoriał” jako przykład aktywizacji społeczności lokalnej – opis projektu

„Cichy Memoriał” to projekt z 2017 r. autorstwa Arkadiusza Andrejkowa, sfinansowany ze stypendium Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Celem projektu było przybliżenie losów przeciętnych ludzi, mieszkańców bieszczadzkich wsi, i uhonorowanie ich poprzez stworzenie im „graficznego” pomnika” na deskach prywatnych, wiejskich zabudowań gospodarczych. Mur i ściana od dawna stanowią przestrzeń miejsc pamięci rozumianych jako pewna reprezentacja przeszłości przede wszystkim w zakresie kulturowym. Andrejkow do projektu zapraszał zwykłych ludzi, żyjących potomków malowanych postaci, prawdziwych świadków, żywych nosicieli dziedzictwa, którzy poprzez wspomnienia i opowieści nadali mu personalną perspektywę. Podczas realizacji projektu autor wykorzystywał stare fotografie rodzinne pochodzące ze zbiorów prywatnych mieszkańców miejscowości, w których powstawały prace. Założeniem projektu było, aby fotografia pochodziła z miejscowości, w której przebiega realizacja. Andrejkow starał się uzyskać wrażenie „postaci wychodzących z budynku, tak jakby dawni członkowie rodziny byli tu od zawsze...” (WWW Arkadiusz Andrejkow, 2022, 14 listopada). Powstałe deskale są nośnikami pamięci historycznej; poprzez nowoczesną formę autor pragnął zbudować most pomiędzy pokoleniami, pomiędzy tymi, którzy pamiętają, a młodymi, i stać się wsparciem dla transmisji historii rodzinnych i tradycji. Dodatkowo ich obecność w prywatnych przestrzeniach wiejskich ma wskazywać na małe, lokalne, prywatne historie i stać się dowodem na to, że sztuka

Rycina 1. Komańcza 2017

Źródło: WWW Arkadiusz Andrejkow (2022, 14 listopada)

street artu może mieć swoje miejsce również poza granicami wielkich miast (Wilk, 2017). Efektem projektu jest oryginalny, spójny z przestrzenią i regionem oraz wyróżniający się na tle konkurencyjnych regionów, zasób kulturowy. W okresie od kwietnia do listopada 2017 r. powstało 19 prac autora zlokalizowanych w 10 miejscowościach¹. Początkowo autor wykorzystywał media społecznościowe do zachęcania mieszkańców województwa podkarpackiego do udziału w swoim projekcie. Z czasem dzięki realizacji projektu Andrejkow stał się artystą rozpoznawalnym i mieszkańcy sami zgłaszali się do niego z prośbą o realizację projektu w ich prywatnych przestrzeniach. Rycina 1 przedstawia przykład pracy wykonanej w ramach „Cichego Memoriału” wraz z fotografią, na podstawie której została wykonana.

Metodyka i wyniki badań

Cel badań związany był z przedstawieniem roli aktywizacji społecznej w edukacji mieszkańców i turystów. Na przykładzie projektu „Cichy Memoriał” autorki starały się dać odpowiedź na pytanie o to, czy projekt wpłynął na stan wiedzy o regionie (kulturze, historii i społeczeństwie) oraz czy udział w projekcie jako aktywności lokalnej miał wpływ na kształtowanie umiejętności i postaw w zakresie kształtowania kapitału społecznego dwóch grup odbiorców: mieszkańców i turystów. Szczegółowe problemy badań objęły pytanie o to, jaka jest rola aktywności lokalnej (poprzez udział w projekcie) w kształtowaniu nastawienia do regionu, motywacji do poznawania jego historii oraz do korzyści z przekazywania wiedzy o własnych korzeniach. Kolejne pytanie dotyczyło tego, czy udział w projekcie „Cichy Memoriał” zmienił nastawienie mieszkańców do rozwoju turystyki w regionie.

W badaniu zastosowano jakościową metodę – wywiad telefoniczny. Zastosowano celowy dobór próby, respondentami badania byli: inicjator i twórca projektu „Cichy Memoriał” Andrejkow oraz 11 uczestników projektu², mieszkańców województwa podkarpackiego, którzy mogli stanowić podmiot badań z uwagi na podjętą aktywność społeczną. Badanie przeprowadzono w okresie grudzień 2021 – styczeń 2022. Drugą, uzupełniającą część badań stanowiła metoda desk research (analiza danych zastanych). Dokonano przeglądu komentarzy umieszczonych na profilu społecznościowym autora projektu na Facebooku, dotyczących wykonanych prac. Na tej podstawie wykonano analizę jakościową zawartości przekazu. Szczególną uwagę zwrócono na wpisy wskazujące na znaczenie projektu dla turystyki.

Badanie z uczestnikami projektu podzielono na dwie części. W pierwszej części wywiadu, odnoszącej się do pierwszego, szczegółowego pytania badawczego, respondentów zapytano o motywy podejmowania aktywności społecznej, którą był projekt „Cichy Memoriał”, oraz o korzyści w zakresie wiedzy o regionie, społecznościach, historii i „własnych korzeniach” wynikające z udziału w tym projekcie. W zakresie motywów mieszkańcy biorący udział w projekcie wskazali na czynniki związane z estetyką i autentyzmem wykonanych prac (8 odpowiedzi) oraz z powrotem do korzeni i chęcią uhonorowaniem członków swoich rodzin (10 odpowiedzi). Inicjator projektu wskazał dodatkowo na pobudki związane z modą (inni mają, to ja też chcę) oraz czynniki ekonomiczne, tzn. fakt, iż autor

¹ Badanie dotyczyło miejscowości w regionie Bieszczad, które objęte były projektem prowadzonym w roku 2017 i finansowanym ze stypendium Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

² Respondenci pochodzili z miejscowości, w których był realizowany projekt, deskale stworzone na ich prywatnych przestrzeniach przedstawiają ich przodków (zwykłych mieszkańców województwa podkarpackiego).

nie pobierał za swoje prace opłat (obecnie twórczość artysty ma charakter komercyjny, autor wycenia swoje dzieła i pobiera za nie opłatę). W ramach korzyści wszyscy badani mieszkańcy wskazali przede wszystkim, iż udział w projekcie umożliwił im uhonorowanie bliskich i stworzenie dla nich swobodnego „pomnika pamięci” (100% odpowiedzi) („lubię prace autora, przywracają wspomnienia”; „przywołują wspomnienia o bliskich”; „to upamiętnienie ważnych dla mnie osób”; „upamiętnienie pamięci bliskich i rodziny”; „forma podziękowania najbliższemu”; „utrwalenie w pamięci mamy męża, która była wzorową gospodynią”; „pomyśleliśmy razem z żoną, że fajnie byłoby mieć i u siebie taką pamiątkę”).

Jak podkreślali badani mieszkańcy, historia lokalna jest dla nich bardzo ważna i cieszy ich to, że ktoś ją upamiętnia („wziąłem udział w projekcie, bo kocham podtrzymywanie tradycji regionu poprzez historię”; „chcę podzielić się historią miejsca, w którym mieszkam”; „chcę aby inni poznali moją historię”). Dodatkowo projekt uświadomił im, że są częścią regionu, w którym mieszkają, i posiadają unikatowe dobro, które ktoś chce zobaczyć (10 odpowiedzi), dał im poczucie dumy z miejsca zamieszkania (9 odpowiedzi), zwiększył ich wiedzę na temat swojego regionu (np. poszukiwanie informacji na temat wykorzystanych fotografii – 8 odpowiedzi), połączył lokalnych mieszkańców i wpłynął na nawiązanie bliższych relacji z innymi uczestnikami projektu (8 odpowiedzi). W czasie powstawania dzieł mieszkańcy konkretnych miejscowości przychodzili je zobaczyć, uczestniczyli w powstawaniu prac, nawiązywali rozmowy, poznawali się nawzajem. Świadczy to o dużym zainteresowaniu projektem nie tylko samych uczestników (osób bezpośrednio zaangażowanych), ale również innych mieszkańców okolicznych miejscowości, na co zwrócił szczególną uwagę sam inicjator „Cichego Memoriału”. Jak zadeklarowali respondenci, udział w projekcie zwiększył też ich zainteresowanie innymi kulturami (7 odpowiedzi).

Kolejna część wywiadu odnosiła się do zagadnienia ujętego w drugim, szczegółowym problemie badawczym, i dotyczyła znaczenia projektu dla turystyki w regionie. W zakresie możliwości wykorzystania projektu dla podniesienia atrakcyjności turystycznej regionu, jak wcześniej wspomniano, mieszkańcy mają świadomość posiadania unikalnego dobra, które stało się produktem turystycznym regionu, choć nie spodziewali się aż tak dużego zainteresowania nim ze strony turystów. Respondenci zapytani o to, czy udział w projekcie „Cichy Memoriał” zmienił ich podejście do rozwoju turystyki w regionie, w większości (8 odpowiedzi) stwierdzili, że tak i jest to zmiana pozytywna, pozostałe osoby wskazały, że ich podejście się nie zmieniło. Dodatkowo, jak potwierdzili wszyscy respondenci, przyjeżdżający turyści są zainteresowani historią deskali, a oni sami deklarują chęć dzielenia się informacją o posiadanym dziedzictwie kulturowym z odwiedzającymi, przez co stają się jego współnarratorami.

Drugą część badania stanowiła analiza komentarzy na profilu autora na Facebooku, gdzie Andriejkow umieszczał zdjęcia i filmy z realizacji prac w ramach swojego projektu. Analiza wpisów pozwala zauważyć efekty edukacyjne projektu dla turystów odwiedzających region badania. Przykładowe komentarze:

- „To pierwszy deskal, który zobaczyłam na żywo, bo wcześniej tylko w necie. A potem to już pooooooszło, wakacje sierpień 2021 w Bieszczadach to już było poszukiwanie Pana prac! Z jednej strony radość z odnajdywania kolejnych deskali, a z drugiej ilu niezapomnianych ludzi poznaliśmy przy okazji, wiele pokonanych kilometrów, niezapomniane widoki... przepiękne wspomnienia! Dziękuję”.
- „Dziś osobiście poznałam Panią Agnieszkę (postać z deskalu). Bardzo ciepła i otwarta osoba. Osobiście pokazała nam deskal”.

- „To żywa lekcja historii. Opowiadałam o tym projekcie dzieciom na historii, oglądają i słuchają z otwartymi buźkami. Dziękuję i wspieram”.
- „To co pan robi jest wspaniałe!!! Szkoda, że mieszkamy na drugim końcu Polski – zrobiłabym synom piękną lekcję historii... Cóż – trzeba czekać na wakacyjny wyjazd. Brawo dla pana!!”
- „Widziałam. Przepiękny gest dla potomków, przepiękne przypomnienie historii młodemu pokoleniu”.
- „Bieszczady pokochałam... Miłością bezwarunkową. A ich krajobraz nierozłącznie kojarzy mi się z tymi malowidłami. Wspaniałe jest to, że każdemu dziełu towarzyszy historia człowieka”.
- „Znalazłeś bardzo nietuzinkowy sposób utrwalania ludzi i ich historii. Dzięki Tobie znowu się czegoś nauczyłam. Dziękuję”.
- „Znaleźliśmy wczoraj. Jeżdżenie po bieszczadzkich wsiach w poszukiwaniu Pana deskali to niesamowita przygoda i lekcja historii!”.
- „Byłam, widziałam, ciekawe miejsce, efekt niesamowity... dwa światy obok siebie, stary i nowy”.
- „Miałam okazję obejrzeć jedną z Nich na żywo i tak się zaszczepiłam chęcią zobaczenia wszystkich... że mapka już zakupiona i czas wyruszyć ponownie w bieszczadzkie tereny”.
- „Pana cichy Memoriał skłonił mnie do przejrzenia zdjęć z młodości moich babć”.
- „Uwielbiam Pana Deskale... znam ponad dwadzieścia, będąc w Bieszczadach... bez komercyjności”.
- „Dopiero gdy stoisz obok, widać skalę Twoich deskali i murali – wspaniale wpisuje się Twoją sztuką w tę tradycyjną, drewnianą architekturę”.
- „Dziękujemy Panie Arkadiuszu, piękne deskale, goście są zachwyceni malunkami, niektórzy mówili, że żałują, że nie oglądali procesu twórczego, pozdrawiam (Plewno, bar z daniami z grilla)”.

Analiza treści wpisów umieszczonych na FB potwierdziła również edukacyjną funkcję projektu z perspektywy mieszkańców, którzy oprócz wyrażania podziękowań i dumy z projektów wykonywanych na ich przestrzeniach, w formie komentarzy pod fotografiami umieszczonymi przez Andriejkowa, często uzupełniają informacje na temat historii osób widniejących na deskalach czy miejsc, gdzie są one zlokalizowane. Ponieważ zamieszczone opinie mają charakter dobrowolny, odzwierciedlają najbardziej ważne emocje, skutki, refleksje dla osoby umieszczającej post. Z analizy opinii na FB wynika, że deskale przyczyniają się do poznania autentycznej kultury regionu, prawdziwej historii mieszkańców, co potwierdza edukacyjną funkcję projektu.

Efekty edukacji dotyczące kształtowania kapitału społecznego w dwóch grupach odbiorców: mieszkańców i turystów, można przedstawić, uwzględniając wymiary: wiedzy, umiejętności i postaw (Wojnar, 1998). Zestawienie wyników będących odpowiedzią na problemy badawcze niniejszego artykułu prezentuje tabela 1.

Edukacyjna rola inicjatywy i aktywności społecznej w ramach projektu „Cichy Memoriał” wynika również z dużej popularności projektu. Pomimo iż badani nie spodziewali się tak dużego zainteresowania projektem ze strony turystów, nie żałują swojej decyzji związanej z udziałem w nim (100% odpowiedzi), a wręcz deklarują, iż powstałe dzieła są dla nich „świętością”. „Wzbogacają” przestrzenie deskali o dodatkowe elementy (deskale jako małe dzieła sztuki) i deklarują chęć posiadania kolejnej pracy Andrejkowa na swojej prywatnej przestrzeni.

Tabela 1. Wymiary edukacji w ramach projektu „Cichy Memoriał”

Grupa	Wiedza	Umiejętności	Postawy
Społeczność lokalna	<ul style="list-style-type: none"> – znaczenie i odrębność własnej kultury – możliwość powiązania własnej miejscowości z charakterystyczną dla niej działalnością artystyczną – poszerzenie wiedzy przez mieszkańców o miejscu zamieszkania – edukacja wielopokoleniowa – wsparcie dla transmisji historii rodzinnych i tradycji 	<ul style="list-style-type: none"> – komunikowania się – słuchania i obserwacji – współpracy i integracji z innymi mieszkańcami – nawiązywania nowych relacji poszerzających możliwości działania w danym obszarze 	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost samoświadomości własnej kultury – poczucie własnej odrębności i wyjątkowości – zaangażowanie – poczucie sprawczości – niezależność – zdolność do bycia aktywnym – możliwość wyrażania swojego sprzeciwu wobec własnej marginalizacji i walki o pozycję priorytetową – szacunek, otwartość na inne kultury, tolerancja wobec odmienności
Turyści	<ul style="list-style-type: none"> – poznanie i doświadczanie rzeczywistego dziedzictwa kulturowego (autentyzm kulturowy) poprzez bezpośredni, procesowy model uwierzytelnienia przekazu dotyczącego dziedzictwa kulturowego 	<ul style="list-style-type: none"> – komunikowania się – słuchania i obserwacji – integracji – autentyczność doświadczenia turystycznego – nawiązywania nowych relacji poszerzających możliwości działania w danym obszarze (turystyka zrównoważona) 	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost zainteresowania innymi kulturami – otwartość i tolerancja – poczucie bezpieczeństwa dzięki pozytywnym postawom lokalnej ludności – uszanowanie zasad turystyki zrównoważonej (szacunek do regionu odwiedzanego/ społeczności lokalnych)

Źródło: opracowanie własne

Dowodem na pozytywną funkcję projektu jest również zaproszenie artysty do podejmowania prac w innych regionach Polski. Początkowo twórca projektu, który powstawał w ramach stypendium ministerialnego, intensywnie namawiał mieszkańców na deskale. Ci nie wyrażali zbyt dużego entuzjazmu. Obecnie artysta jest już tak rozpoznawalny, że nie musi zabiegać o kolejne realizacje. Dostaje wiele próśb zarówno od osób indywidualnych, jak i od organizacji. Od 2017 r. powstało ponad 130 prac autora, również poza granicami Polski (mural w czeskiej Karwinie). Dowodem na zainteresowanie i dużą aktywność są następujące statystyki (stan na dzień 14 listopada 2022):

- liczba obserwujących profil twórcy projektu na Facebooku – 35 tys.,
- liczba wyświetleń internetowej mapy projektu – prawie 500 tys.,

- jeden post na profilu Facebook z podsumowaniem działalności twórcy projektu w roku 2020 wywołał reakcję blisko 5 tys. osób, a w roku 2021 już 11 tys. osób.

Z punktu widzenia edukacyjnej funkcji omawianego projektu ważne jest określenie podmiotów zaangażowanych w tworzenie i promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu. Projekt „Cichy Memoriał” stanowić powinien jeden z zasobów dziedzictwa kulturowego Podkarpacia, a twórca projektu i jego uczestnicy powinni być aktywnymi podmiotami w jego promowaniu. W związku z powyższym w badaniu zapytano artystę o jego współpracę w tym zakresie z przedstawicielami odpowiedzialnymi za rozwój turystyki w regionie. Arkadiusz Andrejkow wskazał, iż projekt jest w regionie znany, ale początkowo promowany był głównie przez blogerów. Przykładowo, „Cichy Memoriał” pojawia się w filmie promującym Podkarpacie w ramach turystycznych mistrzostw blogerów 2020 organizowanych przez Polską Organizację Turystyczną. Jak mówi artysta, „najwięcej dzieje się na portalach społecznościowych”, gdzie powstała np. stale aktualizowana internetowa mapa deskali stworzona przez jednego z fanów. Inicjator projektu, wykorzystując osobiste media społecznościowe, stara się dotrzeć z projektem do jak największej liczby osób, aby zachęcić je do odwiedzenia regionu i zobaczenia jego prac. Należy zauważyć, iż omawiany projekt wpłynął na działania władz lokalnych, które zdały sobie sprawę z możliwości wykorzystania go w promowaniu walorów turystycznych regionu.

W latach 2021 i 2022 Andrejkow został zaproszony do współpracy w ramach nowych projektów: „Więcej, niż murale. Cykl spotkań warsztatowych z regionalnym artystą, twórcą murali – Arkadiuszem Andrejkowem” oraz „Murale jako ochrona dziedzictwa kulturowego – cykl twórczych spotkań z regionalnym artystą Arkadiuszem Andrejkowem”, dofinansowanych przez województwo podkarpackie. Prace powstałe w ramach projektów stanowią zaczątek powstających w województwie podkarpackim tras questingowych³. W marcu 2022 r. inicjator omawianego projektu wystąpił w roli ambasadora instalacji tematycznych o Podkarpaciu na Expo w Dubaju.

Wnioski

Analiza wyników badań pozwala wyciągnąć wnioski dotyczące aktywizacji społecznej w edukacji mieszkańców i turystów. Projekt wpłynął na stan wiedzy o regionie, jego kulturze, historii i społeczeństwie. Jednocześnie w obu grupach respondentów zauważono wymiar edukacyjny w postaci rozwijania umiejętności i postaw w zakresie kształtowania kapitału społecznego. W szczególności zauważono, że udział w projekcie poprzez wzmocnienie tożsamości lokalnej mieszkańców przyczynił się do budowania relacji będących zasadniczym warunkiem nie tylko tworzenia kapitału społecznego, ale też kształtowania produktu turystycznego.

W wymiarze wewnętrznym w badanym przypadku można mówić o odrodzeniu się lokalności, przebudzeniu kultur lokalnych przez:

- potrzebę poszukiwania lokalnych identyfikacji, „świata korzeni” (powrót do korzeni i szukania wsparcia w kulturze rodzimej),
- odtwarzanie własnej przeszłości i tradycyjnych wartości przez grupy lokalne,
- nadanie własnej przestrzeni lokalnej szczególnych znaczeń i wartości,
- wiązanie własnej miejscowości z charakterystyczną dla niej działalnością artystyczną,

³ Więcej: <https://skarbydziedzictwa.pl/program/projekty> (2022, 5 grudnia).

- wzrost samoświadomości własnej kultury,
- poczucie własnej odrębności i wyjątkowości,
- poczucie sprawczości,
- możliwość wyrażania swojego sprzeciwu wobec własnej marginalizacji i walki o pozycję priorytetową.

Dodatkowo uczestnicy projektu, zarówno mieszkańcy, jak i turyści, nabywają nowe umiejętności, zmieniają się ich postawy i poglądy, w tym otwartość i tolerancja. Dzięki temu turyści wysłuchujący historii zyskują dodatkową wiedzę, mają możliwość „zagłębienia się” w odwiedzanej społeczności, a poprzez autentyczność miejsca, ludzi i wydarzeń, w których uczestniczą, stają się niejako częścią tego miejsca. Turyści nabierają szacunku do ludności miejscowej, która jest aktywnym uczestnikiem ruchu turystycznego w zamieszkiwanym regionie.

W wymiarze zewnętrznym, oprócz umożliwienia turystom dostępu do autentycznego dziedzictwa kulturowego odwiedzanych miejsc, wagi nabiera również możliwość zaistnienia, pokazania się światu i wyróżnienia się na tle konkurencyjnych regionów. Jest to możliwe dzięki powstałemu w ramach projektu oryginalnemu, spójnemu z regionem oraz wyróżniającemu się zasobowi kulturowemu.

Projekt „Cichy Memoriał” jest odpowiedzią na wyzwania globalizacji, które bezpośrednio przekładają się na zadania dla edukacji, a głównym problemem staje się przystosowanie ludności do wzrastającej zmienności oraz niepewności. Istotnym elementem pojmowanym w kategoriach szansy generowanej przez procesy globalizacji staje się kultura. Dzięki niej społeczność lokalna ma możliwość wyrażania swojej tożsamości, a poprzez aktywizację wskazaną w badanym projekcie pojawia się efekt edukowania nie tylko mieszkańców, ale i turystów odwiedzających region.

Literatura

References

- Bartosik-Purgat, M. (2008). Kultura i konsument w świetle procesów globalnego rynku. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 13, 293–304.
- Burszta, W.J. (1998). *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 159–160.
- Czerny, M. (2005). *Globalizacja a rozwój. Wybrane zagadnienia geografii społeczno-gospodarczej świata*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Florek, M. (2014). *Kapitał marki miasta zorientowany na konsumenta. Źródła i pomiar*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Glińska, E., Florek, M., Kowalewska, A. (2009). *Wizerunek miasta – od koncepcji do wdrożenia*. Warszawa: ABC Wolters Kluwer.
- Glińska, E. (2012). Wyróżniki tożsamości miast podlaskich w opinii ich lokalnych liderów. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 709, 267–284.
- Grésillon, L. (2010). *Sentir Paris. Bien-être et matérialité des lieux*. Paris: Quae.
- Griszel, W. (2015). Marka jako instrument marketingu terytorialnego. W: A. Szromnik (red.), *Marketing terytorialny. Nowe obszary i narzędzia*. Kraków – Legionowo: Edu- Libri, 32–55.
- Hernandez, B., Hidalgo, M.C., Salazar-Laplace, M.E., Hess, S. (2007). Place Attachment and Place Identity in Natives and Non-natives. *Journal of Environmental Psychology*, 27, 310–319.
- <http://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2013/04/czy-edukacja-to-to-samo-cooswiata.html> (2022, 14 listopada).

- Jałowiecki, B. (2011). Miejsce, przestrzeń, obszar. *Przegląd Socjologiczny*, 60(2–3), 9–28.
- Jawłowska, A. (2003). Nowe regionalizmy w Polsce. W: M. Kempny, G. Woroniecka (red.), *Wymiary globalizacji kulturowej. Wyzwania badawcze*. Olsztyn: Wydawnictwo WSiE TWP.
- Jestał, J. (2008). Społeczeństwo Podkarpacia z perspektywy teorii kapitału społecznego R. Putmana. W: M. Malinowski (red.), *Społeczeństwo Podkarpacia w badaniach rzeszowskiego ośrodka socjologicznego*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Kołodziejczak, A. (2021). Przegląd koncepcji rozwoju obszarów wiejskich. W: A. Kołodziejczak (red.), *Obszary wiejskie w zintegrowanym planowaniu rozwoju*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 31–33.
- Kwieciński, Z. (1991). Edukacja jako wartość odzyskiwana wspólnie (Głos w dyskusji o uspołecznieniu szkoły). *Edukacja*, 1.
- Michalska, S. (2008). Aktywność społeczna i postawy obywatelskie mieszkańców wsi a rodzaje ich życiowych orientacji. W: H. Podedworna, P. Ruszkowski (red.), *Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 123–142.
- Mularska, M. (2008). Czy można zmienić wieś bez udziału jej mieszkańców? O znaczeniu podmiotowości dla koncepcji zrównoważonego rozwoju. W: H. Podedworna, P. Ruszkowski (red.), *Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 220–232.
- Niezgoda, A. (2006). *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Okoń-Horodyńska, E. (2008). Edukacja dla innowacji (Czy tylko wybrani skazani są na sukces innowacyjny?). *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 1(31), 34–54.
- Psyk-Piotrowska, E. (2011). Aktywizacja i rozwój lokalny jako program i metoda działania na rzecz zmian. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica*, 37, 93–105.
- Spychalski, G. (2010). Implikacje światowego kryzysu gospodarczego dla procesów rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego obszarów wiejskich. W: W. Kamińska, K. Heffner (red.), *Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich*. Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Studia, CXXVI, 29–48.
- Sztompka, P. (2016). *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Toennies, F. (1998). *Wspólnota i stowarzyszenie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Twigger-Ross, C.L., Uzzel, D. (1996). Place and Identity Process. *Journal of Environmental Psychology*, 16, 205–220.
- Walczak-Duraj, D. (2011). Polityczny kontekst tworzenia kapitału społecznego na poziomie regionalnym. W: F. Byłok, A. Czarnecka (red.), *Kapitał społeczny w organizacji i regionie*. Częstochowa: Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, 156–169.
- Weryński, P. (2008). Typologia uczestnictwa obywatelskiego polskich liderów lokalnych. W: H. Podedworna, P. Ruszkowski (red.), *Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 177–192.
- Wilk, E. (2017). Arkadiusz Andrejkow stypendystą Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *Tygodnik Sanocki*, 11 lipca 2017.
- Wojnar, I. (1996). Światowa dekada rozwoju kulturalnego – nowe propozycje dla edukacji. W: I. Wojnar, J. Kubin (red), *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, Warszawa: Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, 129–149.
- WWW Arkadiusz Andrejkow (2022, 14 listopada). *Cichy memoriał*. Pozyskano z: <https://andrejkw.pl/street-art-cichy-memorial/>
- WWW SkarbyDziedzictwa.pl. (2022, 5 grudnia). *Więcej niż murale*. Pozyskano z: <https://skarbydziedzictwa.pl/program/projekty>

Agnieszka Niezgoda, prof. UE, dr hab. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Instytut Gospodarki Międzynarodowej, Katedra Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych. Prace: doktorska i habilitacyjna obroniła w Katedrze Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu (dziedzina: ekonomia, specjalność: ekonomia turystyki). Jest członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Rady Naukowej Wielkopolskiego Parku Narodowego, członkiem Zarządu Polskiego Stowarzyszenia Turystyki i Zarządu Stowarzyszenia Polonia – Italia w Poznaniu. Jej zainteresowania badawcze to: zachowania konsumentów na rynku turystycznym, turystyka zrównoważona, socjologia i ekonomika czasu wolnego.

Agnieszka Niezgoda, Professor PUEB, PhD, Habilitation. Poznań University of Economics and Business, Institute of International Business and Economics, Department of International Economics. Her PhD and Habilitation theses were completed at the Department of Tourism, Poznań University of Economics (field: economics, specialisation: economics of tourism). She is a member of the Poznań Society of the Friends of Science and the Scientific Council of the Wielkopolski National Park, member of the board of the Polish Tourism Association, and the board of the Polonia-Italy Association in Poznań. Her research interests include consumer behaviour in the tourism market, sustainable tourism, and the sociology and economics of leisure time.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2456-1633>

Adres/Address:

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Instytut Gospodarki Międzynarodowej
Katedra Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych
Al. Niepodległości 10
61-875 Poznań, Poland
e-mail: agnieszka.niezgoda@ue.poznan.pl

Ewa Markiewicz, dr, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Katedra Turystyki i Rekreacji. Absolwentka Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu (specjalność: polityka i ekonomia turystyki), doktor nauk ekonomicznych. Adiunkt w Katedrze Turystyki i Rekreacji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jej zainteresowania badawcze dotyczą zachowań konsumentów na rynku turystycznym w dobie globalizacji, zrównoważonej turystyki, sharing economy oraz psychologii miejsca.

Ewa Markiewicz, graduate of the Poznań University of Economics and Business (specialisation: tourism policy and economics) and PhD in economic sciences. She is an Assistant Professor in the Department of Tourism and Recreation, at Adam Mickiewicz University in Poznań. Her scientific interests include consumer behaviour in the tourism market in the era of globalisation, sustainable tourism, the sharing economy, and the psychology of place.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7600-054X>

Adres/Address:

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych
Katedra Turystyki i Rekreacji
ul. Bogumiła Krygowskiego 10
61-680 Poznań, Poland
e-mail: ewa.markiewicz@amu.edu.pl